

CSEKE PÉTER

ERDÉLYI ARCOK

Buday György, Kós Károly, Jancsó Béla

I.

Háromjuk közül alighanem Kós Károly a legismertebb. Remélhetőleg előbb-utóbb az is tudatosodik – a centenáriumi esztendő jó alkalom erre –, hogy Buday György (Kolozsvár, 1907. ápr. 7. – Coulsdon, Anglia, 1990. jún. 12.) páratlan életműve is a magyar és az európai kulturális örökség szerves része, amely összeköti az erdélyi, a magyarországi és a nyugati magyarság életét, szellemi teljesítményeit. Közösségszervező korszakában az Erdélyi Fiatalok, a Szegedi Fiatalok, a Tizenegyeket 1922/1923-ban megszervező s az Erdélyi Fiatalok (1930–1940) néven ismertté vált kolozsvári értelmiségnevelő műhelyt életre keltő Jancsó Béla (1903–1967) szellemi teljesítményét még nem méltányolta kellőképpen utókora.

Volt egy „művészettörténeti pillanat” a két világháború között, amikor Jancsó és Kós egyaránt meghatározó szerepet játszott Buday indulásában. Ezt szeretnék felidézni e „három portré”-ban.

Kolozsvári barátainak jó ideig akkor is postázta Buday az esztendőfordulók szétküldött *George Buday's Little Book*-ot, amikor azok már csak az ő emlékezetében éltek. Pályája csúcán is számon tartotta, hogy művészi indulásában mit köszönhet ennek a városnak (ahol 17 évesen rendezte meg első egyéni kiállítását), mint ahogy haláláig sem feledte: a Korunk Galéria látogatói jelképes hazatérését ünnepelték születésének háromnegyed százados fordulóján.

A világhírnévnek örvendő művész a Korunk-háttérű Komp-Press Kiadó hozta „Kolozsvár-, Szeged- és Budapest-közelbe” 2006-ban. A *Buday György és Kolozsvár (Álom egy Solveig-házról)* első két kiadásának példányai már rég kifogytak az üzletekből. Ami nem meglepő, ha arra gondolunk, hogy a Könczey Elemér grafikai tervezésében megjelent kötet a X. marosvásárhelyi nemzetközi könyvvásáron elnyerte a 2006-os év legszebb kiadványa címet, a kolozsvári származású Poszler György esztéta/akadémikus pedig ezzel indította méltatását a Módos Péter-vezette Közép-európai Kulturális Intézetben 2006. december 13-án: „A kötet valóban gyönyörű. A legszebbek közé tartozik, ami az utóbbi években a kezembe került. A levelezés valóban drámai. A kötet jelentésének egyik nagy példázata. A hasonló, együttfűvés, együtt indulók barátságának. Kettejük közül az egyik ott marad. Lassan el is „süllyed”. Ezt rója rá a kegyetlenebb történelmi idő. Irodalom- és esztétörténeti adalék lesz belőle. Fontos és érdekes. De inkább csak helyi értéke van. Kettejük közül a másik messze kerül. Gyorsan ki is emelkedik. Ezt engedi neki a kegyesebb történelmi idő. Művészet- és esztétörténeti világhír lesz belőle. Egyedi és felemelő. És teljes értelműen egyetemes értéke van.” Aki marad, aki „süllyed” – az Jancsó Béla. Pedig Osvát Ernő, a Nyugat legendás szerkesztője nem vár kevesebbet tőle sem, mint Illyés Gyulától, Németh Lászlótól.

A Buday György és Jancsó Béla levelezéséből kibontakozó – az Erdélyi Fiatalok és a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma sokrétű kapcsolatát dokumentáló közelkép – egyben korkép is. Budaynak a diákönnszervezésben és a szegedi tanyavilág kutatá-

sában (az agrársettlement mozgalomban) alkalmazott módszereit elsősorban Jancsó Béla közvetíti, de egyben ő az, aki a művészpálya alakulását kezdettől a legkövetkezetesebben figyelemmel kíséri. Elsősorban neki, illetve Kós Károlynak és Debreczeni Lászlónak köszönhető, hogy az erdélyi közönség rendre tudomást szerez a *Szegedi Kis Kalendárium* sorjázó kötetéről, az 1931-es év legszebb magyar könyve címet elnyert *Boldogasszony búcsúja* fametszetsorozat sikeréről; az ő közreműködésükkel látott napvilágot 1933-ban Kolozsváron az *Arany János balladái*, amelyről mindhárman írnak; a *Székely népballadák* 1937-es világsikerét Debreczeni László már az előzmények alapján megjósolhatta.

II.

A Szeged-alsóvárosi búcsút bemutató „képballadájával”, a *Boldogasszony búcsújával* Buday 1931-ben valóssággal berobban a könyvművészetbe. Miután a Magyar Bibliopfil Társaság az Év Legszebb Magyar Könyve díjjal tünteti ki, a kötet két újabb – nagy példányszámú – kiadását kell sajtó alá rendeznie. Hogy közben mi mindennel foglalkozott még, az kitérni a levelekből is: utolsó éves jogszigorló, a Bethlen Gábor Kör tanyakutató mozgalmának irányítója, a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának szervezője. De ami a leginkább izgalomban tartja, az a balladaskönyv erdélyi megjelentetésének gondja.

Kevesen tudják ma már, hogy először Kuncz Aladár biztatta Budayt: foglalkozzék fametszéssel. Ez 1924-ben történt, amikor a 17 éves fiatal művész a kolozsvári református kollégium két alagsori termében kiállította színes kréta- és tusrajzait. A tárlatról írva Jancsó Béla a linóleummetszést is felvillantotta a további fejlődés lehetőségei között. Mégis hét évnek kellett eltelnie, amíg ráébredt – maga írja ekképpen Jancsónak – fametszői hivatására. Erdély és Kolozsvár kényszerű elhagyása, a kényszerűségből végzett jogi tanulmányok drasztikusan kiszakították a művészetek vonzásköréből, és ez a „hűtlenség” egész életkedvét aláásta. Miként az Ellenzék munkatársának 1935-ben megvallotta: közel járt már ahhoz, hogy az értelmetlen élet helyett a halált válassza. A művészet iránti sóvárgás azonban erősebbnek bizonyult, és Szeged környéki bolyongásai során újból rajzolni kezdett. A rajzolás pedig mindegyre erdélyi barangolásait juttatta eszébe. Ettől kezdve mindegyre visszaálmodja magát Erdélybe. Már csak a fametszés technikáját kellett megismernie, hogy a latens módon tovább élő emlékképeket maradó formában keltse új életre.

Boldog volt 1932 nyarán Jancsó Béla, mert az Erdélyi Fiatalokat tisztelte meg Buday az Arany János balladái kiadásával. És boldog volt azért is, mert közelinek vélte az időt, amikor barátja – örököse a szegedi diák-önnszervezésben és annak a kolozsváriéval párhuzamosan történt továbbfejlesztésében – visszatérhet melléje, az „erdélyi küzdőtérre”. Arra számított, hogy Buday őszi látogatásakor már a hazatelepítés „konkrét módozatait” is megbeszélhetik. Tudjuk: nem ez történt. Buday életét egyre inkább a művészi alkotómunka töltötte ki. Erdélynosztalgiaja és számtalan fogadkozása ellenére csak műveivel

térhet haza Kolozsvárra, 1981-ben, a Korunk Galériában. Az 1932. augusztus 15-i levelében emlegetett „kényszerű emigráció”-t sokkal inkább a második világháború után kellett átélnie, amikor már nem térhetett haza Magyarországra sem.

(A levelek jórészt egymást magyarázzák. Kálmán = Buday György fiatalon elhunyt testvéröccse, aki Bécsből beszerezte a fametszéshez szükséges felszereléseket. Székely Társaság = a Székelyek Kolozsvári Társasága, Jancsó Béla volt az ifjúsági szakosztály elnöke. Karácsony Benő új könyve = az Új élet kapujában.)

Jancsó Béla – Buday Györgynek

Kolozsvár, 1932. júl. 4.

Édes Gyurkám!

Talán rossz néven vetted tőlem, hogy Kálmán öcséddel küldött gyönyörű metszetedet, a *Walpurgis éjszakáját* még meg nem köszöntem. A vizsgák pergőtüzében álltam és állok tán még ma is, ha az a prof., akinél 24-én vizsgáztam volna, de választási körútra utazott, és megígérte, hogy 1-je körül levizsgáztat, visszajön. Pár tárgyat Istennek hála letettem, így marad őszire 3 vagy 4 tárgy. –

Szívből köszönöm a metszetedet. A *Walpurgis éjszakája* hatalmas munka, bár én, természettudományok miatt elműveletlenedtem, még a *Faust* II. részét sohasem tudtam elolvasni, így tisztán intuitíve érzek valamit. A technikai megoldások és a rendezés is bravúrosak. Melegen öllek érte, és kérlek, hogy tudass sikereinek részleteiről. A családunknak is nagyon tetszett, eddig másnak megmutatni még nem volt időm.

Nagyon örültem Kálmánnak, csak azért haragudtam reá, mert minket Kvárt léte utolsó délelőttjére hagyott, és így meg se hívhattuk, s alig 2 órát beszélgettünk. Így nagyon jólesett hallani rólad, rólátok. Megígérte, hogy visszajövet kiszáll, s a mi vendégünk lesz.

Várom részletes leveled, s aztán több öröm lesz válaszra. Lelkileg nagyon megviselt bennünket szegény keresztapám (Jancsó Lajos esperes) halála és a [László] Dezső bátyja, [László] Jóska megmagyarázhatatlan öngyilkossága. –

Én egész nyáron itthon vagyok, tanulok. Hallom, hogy te is. Anyámék és Elemér Jára völgyében nyaralnak.

Még egyszer forró köszönet a metszetedért.

Édesapádnak tisztelő üdvözetem, édesanyádnak kézcsók, a gyerekeknek üdvözetem add át.

Téged nagy szeretettel ölel:

Béla

Ui. Légy jó megírni, hogy a Kör kiadványait és a *Boldogasszony búcsúját*, továbbá az 1930, 31-es naptárakat mennyiért adhatjuk, s árukat hogy juttathatjuk el hozzátok. –

Buday György – Jancsó Bélának

Szeged, 1932. aug. 1.

Béla lelkem,

úgy látszik, rendkívül szerencsétlen természetű ember vagyok, aki a saját példáján nem képes okulni: hetek, hónapok óta hordozok magamban számodra egy csomó mondanivalót, egy csomó kérdést, egy csomó érzést, s most, hogy bőszerű dühvel gépelem a gombamód lelkiismeretemre szaporodott válaszokat, 5–6 soros levlapokat küldve hosszúnak és kimerítőnek tervezett levelek helyett, eszembe jut, hogy ha most nem írok, megint növekedni fog a neked szánt köteg, s ki tudja, mikor fogom tudni feloldani. Pedig most van egy konkrét és sürgős válaszra

váró kérdeznivalóm is. Mégpedig – hogy ezzel kezdjem – az, hogy nincs valami tervetek az őszi Arany-évfordulóval kapcsolatban? A Székely Társaságnak vagy *Erdélyi Fiataloknak*, stb.? Most csinálom ugyanis az Arany-balladák egy sorozatának fametszetű illusztrációját. Persze, a gyöngyszemeit a balladáknak, nem annyira a történetieket. Kiadóm még nincs, nem is szóltam róla senkinek. Tekintve, hogy halálának 50 éves fordulója alkalmából a kiadói jog alól felszabadul Arany, azt hiszem, elég olcsón ki lehetne hozni egy balladaskötetet tőle, gazdagon illusztrálva fametszetekkel. Erdélyben úgyis alig van közkézen, s egy szép és olcsó kiadás jól elkelne az ifjúság, gimnazisták kezében is. *Legkésőbb* karácsonyra meg lehetne csinálni. A Karácsony Benő új könyvéhez készített dúcaim nyomását látva, úgy látom, a Minerva nagyszerűen ért a nyomáshoz. Az esetleges jövedelemből én csak a kész kiadások megtérítését kérném (fa), ha az *Székely] Társaság]* vagy az *Erdélyi] Fiatalok]* adná ki. Mindenesetre sietek egész darabosan megírni neked a dolgot, beszéljétek meg, és *minél előbb* részletezve írjátok, ill. írj meg, Bélám, a döntéseket. Nagyon szeretném, ha lenne belőle valami. – Gratulálok a vizsgáidhoz, igazán nagy csodálattal nézek erre a dologra, hiszen én itt magyarul is alig-alig bírom egyre egyre elszánni magam. (Most azonban én is vizsgáztam, s ha minden így megy, szeptember végén dr. leszek, keserves hetek robotja árán!) Viszont őszinte részvéttel olvastam a családotokat és szűk baráti körötöket ért két szomorú gyászbeszédet. Én is éppen most tértem vissza a békési tanyák közül, ahol mozgalmunk első ifjú halottját, az agrársettlemment egyik igazán lelelkesebb, önfeláldozó életű fiatal titkárát, Baji Jánost temettük el, aki most abszolválta jogász volt, s különösen a békési és dorozsmai tanyavilágban végzett rendkívül becses munkát. Most is éppen kint volt Békésen, s 6 nap alatt tüdővérzésben meghalt ott. Olyan rettenetes látni, hogy hány felesleges, gáncsoskodó ember él és virul társai terhére, s ennek s ilyeneknek, szegényeknek el kell pusztulniuk, mikor még csak pedzették elhivatásukat. Igaz, még nem is ábrándultak ki; hívőként halni, azzal a hittel, hogy *csak egyéni* tragédia, egyéni szerencsétlenség az, *ami kollektív* emberi végzet (az eszmék kikerülhetetlen halála), szubjektive talán jobb is. Baji mindenesetre egyik legkomolyabb bizakodásunk volt. Jövőre ő lett volna a főtitkár, és már részletes programot is beszélünk meg. –

Rendkívül örvendek, hogy a *Walpurgisnacht* 1932 annyira megkapott. Mihelyt kapok valami jelentősebb hírt róla Lipcséből, megírom. Pesten az a vélemény, hogy igen sikerült a munka. A Szépművészeti Múzeum grafikai osztálya is megszerezte (Petrovich-Majovszky Pál), de már hátráltatásom is volt miattam, ami engem is meggyőz, hogy ki tudtam benne fejezni valamit. Amiben hiszek. Ha már dicsekszem, elmondom még azt is, hogy Pesten a szabadegyetemen (Császár szellemű kreáció) a művészettörténet előadója, a művészet hanyatlásáról szólva, dühösen szorongatta s mutogatta csekélységem *Boldogasszony búcsúja* c. művét, és ékes szavakkal mutatott reá, hogy, íme, ide züllött alá ma a művészet. „Ilyenek lépnek a Barabás Miklósok örökébe! S még akadnak komoly művészettel kacérokodó lapok, melyek nagy cikkel üdvözlik is...”

Ez nyilván a *Képzőművészet*, melynek az illető maga is főmunkatársa volt (Kőszegi László dr.). Vagy firenzei műtörténész kollégája, aki Molnár C. és az én dolgaimról írt a firenzei nemzetközi könyvművészeti kiállításról. (Salvini dr.) De talán ennek is része van benne, hogy a *Boldogasszony* teljesen elfogyott már hónapok óta, s most a második kiadást készítjük, mégpedig

igen nagy példányszámban. Egy csehszlovákiai kiadó maga 300 példányt igényelt, s ebből, tekintve, hogy, kártékony politikai szereplésem nyomán is, a nyomdászokkal igen jól vagyok, mintegy egyezer példányt ki tudunk nyomtatni. (Bizalmas!) – Azonkívül nagyban készül a *Vak vezet világtalant*. Ez rettenetes izgalmas ügy, szinte félttem magamat és az embereket tőle, de kikerülhetetlen vízió. Attól félek, csak külföldön lehetne lenyomatni, legfeljebb Párizsban, ami, sajnos, azt jelenti, hogy talán sohasem lesz belőle – könyv. Ható könyv, aminek pedig készült, az utolsó huszonnégy órájában a vakoknak és világtalantoknak. Persze, nem olyan egyszerű a dolog. Rettenetesen kifáraszt, és sokszor alig bírom elviselni a lendületét, mely visz.

Persze, idegeimre megy a város és az állandó, állandóan kétségbe ejtő kisszerű környezet is. Azt hiszem, nem is igazak sokszor gondolataim, csak kivétítődései annak, ami körülöttem reálgat.

Azonban hagyom ezeket: igazán csak egy nyolcadrétnyi levelet akartam most írni, s mégis elkezdtem megint fecsegni. Pedig ha már fecsegek, okosabbat is írhatnék: pl. megírhatnám, amit már nem tudom hányadszor kérdezel, hogy mennyiért adhatjátok – ha akadna reá vevő – a kiadványainkat? Hát, kérlek, ezt teljesen reád bízom. A pengőárak a kis kalendárium utolsó oldalán felsorolják, ha akarjátok, valamivel olcsóbban számításokat át leura. Ha azonban valami pénz bejönne, azt fordítsátok az *E[rdélyi] F[iatalok]ra*. Legfeljebb cserébe küldhetnétek a lapot. Annyira sajnálom én is, hogy az idén még egyetlen példányt sem kaptam, sem én, sem a kör. Pedig Te tudod, hogy mennyire szomjúhozzuk. Hallom, 3 szám jelent meg az idén. – Ezzel kapcsolatban legfőljebb még arra kérlek, hogyha van még *Boldogasszony* nálad a Te példányodon felül, akkor azt esetleg bájos öcsémrel szíveskedj visszaküldeni nekem, mivel az első kiadás teljesen elfogyott. A közeli napokban megjelenik a már fent említett második kiadás, mely ugyanolyan, de nem számozott, s így olcsóbb is lesz (kb. à 2,50 P.), melyből, ha gondold, hogy esetleg venne valaki, szívesen küldök. A 4 P-ös első kiadásnak azonban (csak száz példány volt) máris ritkasági becse van. Sajnos.

De nem fecsegek tovább, hanem engedelmedet kérve önző és rendszertelen soraimért, meleg, nagy szeretettel öllelek, Bélám.

Édesanyádnak és Évának kézcsókom, Édesapádnak tisztelettem, Elemérnek pedig, akivel nagyon megnyugtató órákat töltöttem legutóbb Pesten, baráti, meleg kézszorításomat küldöm még.

Ölel

György

Buday György – Jancsó Bélának

Szeged, 1932. augusztus 15.

Béla lelke,

bocsáss meg nekem, hogy bárha tudom, hogy el vagy most tanulásal és egyebekkel is foglalva, mégis nem várom be ígért részletesebb leveled és válaszodat, hanem néhány újabb kérésrel zaklatlak. Legyen mentségem, hogy ebben a dologban, azt hiszem, csakis hozzád fordulhatok, és hogy, remélem, nem jelent sok utánajárást az, amit kérek. Meg hogy, úgy tudom, bájos öcsém visszafelé jövet úgyis el készül rabolni – bátorításodra – 1–2 napot tőled, s ebből talán jut nekem is majd egy kevés.

1) Mindjárt a tárgyra is térek: nagyon kénelek, hogy beszélj Kóssal vagy Kovács Lászlóval a[z Erdélyi] Helikonnál, és

kérd meg őket, hogy Karácsony Benő könyvéből legalább egy illusztrátori t[isztelet]p[éldány]t adjanak, nemkülönben a külön mellékletként megjelent fametszeteimből egy néhány sorozatot. Valószínűleg többet nyomtak belőlük. Nekem kb. 10–15 sorozat nagyon jól fogna, mert többfelé érdeklődtek már iránta. Mindenesetre a Céh előszavával együtt kénelem, úgy, amint az előfizetőknek, ill. a tagoknak küldötték. – Úgy látszik, énrólam teljesen elfeledkeztek: egyetlen példányom sincs sem a könyvből, sem az illusztrációkból. Véletlenül láttam egy itteni barátomnál, aki a Céh tagja.

2) Továbbá, ha nekik már nem lesz többé szükségük reá, és nem helyeznek súlyt arra, hogy ők őrizzék meg, akkor jól fogna, ha a dúcokat visszaszármaztatnák. Természetesen csak ha ez nekik nem kell. Ugyanis egy lipcsei grafikai folyóirat nagyobb beszámolót akar hozni a magyar könyvekről, s engem is felkértek, hogy nagyobb illusztrációs munkáimból e célra rendelkezésre bocsássak néhány eredeti fadúcot, s ezek közül is szeretnék odaadni. Ez a Céhnek is jó propaganda lenne.

3) Nagyon hálás volnék továbbá, ha a[z Erdélyi] Helikon 1932. jan.-i számának első lapján megjelent *Boldogasszony búcsúja* címlapkliséjét – melyet, úgy látszik, *cinkográfiailag készítettek* – néhány hétre kölcsönadnák nekem. Azt hiszem, az most már egyelőre úgysem kell nekik, nekem viszont nagyon jó szolgálatot tenne a most készülő *B[oldogasszony] b[úcsúja]* harmadik és egészen népszerű kiadásánál, mely az igen nagy példányszámra való tekintettel nem az eredeti fadúccokról készül immár.

Nagyon halás volnék, Bélám, ha mindezeket szíves volnál kedvezően elintézni, és az egész anyagot magadhoz venni, s aztán, amikor Kálmán néhány napon belül Kolozsvárra érkezik, neki átadni (f. hó 20–22-én), kérve, hogy gondosan becsomagolva elhozza nekem.*

Egyébként Kósnak, kérlek, add át tiszteletemet és azt az üzenetet, hogy máskor is szívesen állok rendelkezésükre, úgy a lapnál, mint a Céh könyveinél. Ha az anyagi részre kerülne a szó, mondd meg, kérlek, hogy ne bajlódjanak az átutalással, ősszel úgyis egy-két hétre – végre – Kolozsvárra megyek, s akkor úgyis ott lenne szükségem néhány lejre. Ebből a szempontból tehát éppen jól jön, ha ott marad az összeg.

Ha pedig már benne vagyok a sok önző kérdésben, megkérdem még tőled az Arany-balladák ügyét, miről legutóbbi levelemben írtam. Vagy nem tárgyalatok még meg a fiúkkal?

Őszintén irigylem Kálmán öcsémet, aki első a családban otthon. Remélem azonban, már nem sokáig tart az én kényszerű „emigráció” sem, s ha egyelőre csak látogatóba is, de hamarosan én is visszatérhetek. Olyan sajtóságos, sokszor el is mosolyodik rajta az ember, ahogy csüngők minden hazai híren, még többségi politikaikon is. Valami egyre anyagtalánabb világ alakult ki az emberben: Erdély, Kolozsvár címszókkal. Folyton érzem, hogy jegeit ellenőriznem kell, igazolnom és bizonyítanom: talán ezért is olvasom falánkul még a legrosszabb kis erdélyi lapot is, naponként. Hogy igazoljam bennük az én képemet. Úgy vagyok valahogy, mint a régen nem látott kedvesével van az ember: levelekből és hallomásból lassan-lassan már egész testtelen képpé, valósággá válik valami vagy valaki, aki talán már valósággal idegen. Egy félórás együttlét viszont minden megold: és rombolhat vagy megerősíthet. A beteges képzelődés izalma viszont (ahogy így előtte van az ember) szinte elviselhetlenné teszi a kockázatoság ilyen rettenetes méreteit. – Amint most elolvasom, amit eddig írtam, úgy érzem, nagyon ostobán jött ki, amit pedig világosan mondani akartam. Sőt,

félreérthető holmi nyavalyás transzszilván- szentimentalizmus-ként: pedig ez igazán távol áll tőlem. Ugyancsak látom az erdélyi bajokat is, befelé és kifelé. *Küzdőtérre* vágyom vissza, nem csendes aluvásba. Csak *olyan* küzdőtérre, melyben fogantam, s melyhez vér és érzés lekötelez. Minél jobban szakadnak a kötelek, annál erősebb megmaradó köteléssel. S hovatovább lejár az a fogadalom is, melyről már egyszer beszéltem neked, s melyet talán nem is vettél komolyan.

Ebben az évben itt felszabadulok. A mozgalmunk – mint már régebben írtam volt neked –, úgy látszik, megdönthetetlenül erős már arra, hogy a második generáció kezében tágabb keretek között, de változatlan szellemben megéljen. (Ha esetleg szívesen látjátok, most írhatnék egy kis cikket az *Erdélyi Fialatok*nak a mozgalom eddigi útjáról. Addig, míg én voltam túlságosan is a centruma, nem akartam. De most távozóban, búcsúzásul, szívesen, hátha esetleg hasznotokra fordíthatnátok belőle valamit ti is.) A doktori címet is, remélem, szeptember végén megszerzem – apámék számára. Tehát az egyetemnek is végérvényesen vége. Felszabadulok, vagyis: kint vagyok mindenhol, mindenből. Új fejezet, melyről fogalmam sincs. Minden lehet benne. – Azonban nem írok már többet, kérlek, folytassad és fejezzed be azzal, hogy pár percig még gondolsz rám. Szeretettel és ragaszkodással viszonzom, és ölelek. (Kézcsókomat küldöm, tiszteletemet és üdvözetemet az illetékeseknek.)

György

– Jó volna, ha ezeknek most utána néznél, Bélám, mikorra Kálmán érkezik, már el legyen intézve, mivel félek, hogy azon nap már nem lehetne mindezt elintézni, viszont nagyon sürgős volna.

Jancsó Béla – Buday Györgynek

Kolozsvár, 1932. aug. 20.

Édes Gyurkám!

Megkaptam aug. 9-i és 15-i leveleidet. Mindenekelőtt konkrét kérdéseidre a válaszok:

1) Kósékkal beszéltem, úgy a Karácsony-kötetet, mint az esetleges különnyomatokat (utánanéznék, hogy vannak-e), valamint a dúcokat és a *Boldogasszony búcsúja* kliséjét elküldeték hozzám, és én Kálmánnal elküldetem. – Én meg elküldöm vele utóbbinak nálam levő, még eladatlan egy példányát.

2) Az Arany-balladákötet általad illusztrált kiadása nagy-szerű gondolat. Nyomban megírtam László Dezsőnek, neki is nagyon tetszik a gondolat – de anyagilag jelen pillanatban nem látjuk világosan az általunk való megjelentetésnek (amit súlyos erkölcsi értéknek, egyben pedig taktikai eredménynek is tekintenénk) konkrét módját. Ehhez mindenekelőtt tudnunk kell, hogy az illusztrációs rész, ill. a dúcok készítése, a te nyers költségeid mennyibe kerülnének?

Légy jó ezt *sürgősen* megírni, hogy pontos anyagi számításokat csinálhassunk.

Hálásak vagyunk, hogy nekünk ingyen adnád át illusztrációidat, ez nagyon megkönnyíti a megjelenést. Végleges választ ez ügyben csak újabb pontos számítások és érdeklődések (itteni iskoláknál nagyobb példányban való elhelyezés stb.) után írhatok. – A Sz[ékely] T[ársaság]nál való kiadást most nem tartom lehetőségre, új vezetősége nem az az ifjúsággal, ami a régi, itt is harcok vannak, amelyek a mi eredményeinket és ezutáni munkánkat meg nem akadályozhatják, legfeljebb nagyon kellemtelenül jönnek, különösen nekem, az okt. 1–15. között esedékes 3 súlyos vizsgám miatt.

Végtelen örömmel olvastam, édes Gyurkám, hogy te is egyetemi pályád utolsó stációjához közeledsz, és őszre kész leszel. Még nagyobb örömmel, hogy ősszel le akarsz jönni közénk. Egész szeretetünkkel és egész szeretetemmel várlak. Talán módokat is beszélhetünk meg Erdélybe való visszatelepedésed kérdésének elintézésére is. A minél nyugodtabb és zavartalanabb együttlét érdekében – amit én is óhajtok –, arra kérlek, édes Gyurkám, hogy jöveteled ne tedd okt. közepe előttre, amikor is irgalmatlanul el leszek foglalva. Márpedig ittléted szeretném egészen neked szánni, hiszen annyi mondani- és kérdeznivalóm van. Ha Isten megsegít, tán okt. 15-re én is dr. leszek. –

Várom részletes leveled az Arany-kötetre vonatkozólag. Mely balladákra gondolsz? Stb. –

Köszönöm, hogy kiadványaitok árusításából befolyó összeget az Erd[élyi] Fialatoknak adjátok. A lap ez évi számait megküldettem neked. – A *Boldogasszony búcsúja* olcsó kiadásából 50 példányt (minimum!) el tudnánk itt helyezni. 100 példányt szánj Erdélyre összesen egyelőre. Erre számítunk. Hátha a *Vak vezet világtalant* erdélyi kiadása is lehető lenne! Erről majd személyesen kellene tárgyalj ittlétedkor. – Szegény Baji halálát, bár nem ismertem, igaz részvétellel hallottam. –

Most zárom is levelem. Kálmánnal, akinek pár napos itt tartózkodását nagy örömmel várom, és aki dolgaiban semmi fennakadást igazán nem okoz – fogok még levelet küldeni. – Addig is válaszod várja, Szüleidnek kézcsókját, ill. üdvözetlet küldi, téged nagy szeretettel, sokszor ölel:

Béla

Ui. Az Erd[élyi] F[ialatok] számára *okvetlenül* kérjük a cikket a Bethlen Gábor Kör útjáról!!!

III.

A Bethlen Gábor Körnek az 1930-as esztendőre kiadott Szegedi Kis Kalendáriumáról Jancsó Béla írt az Erdélyi Fialatok a *Fiatalkor* rovatában. Úgy ajánlja a kolozsvári egyetemi hallgatók és főiskolások figyelmébe az artistikus kiadványt, mint ami máris „egyik bizonyossága és ízléses hirdetője” a Szeged környéki tanyamunkának. „Buday György – írja – nemcsak képzett társadalomtudós és nagy képességű szervező, de talán legelső sorban művész, ki grafikai munkával már VII. gimnazista korában feltűnt.”

Az Erdélyből elszármazott szegedi diákok kis naptára attól kezdve minden évben esemény volt Kolozsváron. A levelezés szerint Jancsó Béla rendszerint 80–100–130 példányt kért terjesztésre. A későbbiekben Debreczeni többször is ír a fametsző Buday könyveiről, illetve felfelé ívelő művészi pályájának sikeréről. A Boldogasszony búcsúja megjelenésekor „a fehér-fekete virtuóza”-ként mutatja be Budayt, akinek „monumentalitása szinte rabul ejtő”. Ám nemcsak grafikus, hanem költő is. „Mély szociális érzékének” köszönhető, hogy lapjain „a szegények könnyei, özvegyek, árvák jajai keresnek megnyugvást”. Nem véletlen, hogy a Magyar Bibliopfil Társaság az 1931. év három legjobb magyar könyve közé sorolta a kiadványt, mert miként Péter László az életmű lezárulása után megállapította: „E sorozatával Buday megtalálta művészi tevékenységének legsajátabb tárgyát, a népi kultúrát; egyéni műnemét, a fametszést; jellegzetes stílusát, a fekete és fehér kontrasztjának különleges élességét. Képei a népinek és a modernnek jellegzetes, csak rá jellemző ötvözetét valósítják meg.”

Művészi önbizalmának megerősödése után Buday egyre nagyobb vállalkozásokba kezd. Jancsó mindent elkövet, hogy az

Arany János balladái mégiscsak Erdélyben lásson napvilágot. Hogy ez miként történt, azt maga írta meg az Erdélyi Fiatalokban. Buday még a kötetet sem látta, amikor már olvashatta ezeket a sorokat: „Reznációval kevert örömmel vesszük kezünkbe ezt a pompás könyvet. A reznációra megvan az okunk: ezt a könyvet Buday György eredetileg a mi kiadásunkban óhajtott megjelentetni, de mi erre sok futkosással sem tudtuk az anyagi lehetőséget megteremteni. De őszinte az örömmünk, hogy az Erdélyi Szépművészek Céh kiadásában mégis Erdélyben látott napvilágot ez a könyv, az erdélyi gyökerű művész hódolata Arany János szelleme előtt. Buday György grafikai fejlődését lapunk hasábjain állandóan nyomom követtük. Mégis újra és újra le kell írunk a már obligátnak tetsző mondatot: minden új grafikájánál új meglepetés nekünk újabb és újabb elmélyülése, anyagán, a fán való egyre teljesebb uralma, magának egyre dúsabb és érettebb kifejezése. A grafika nagyon erdélyi műfaj és nagyon erdélyi kifejezési anyag a fa. S nagyon erdélyi műfaj a ballada: a tragédiának preformált öse. A balladatevő Arany János ebben Erdély lélekrokonja, ezt egy kongeniális fiatal erdélyi grafikus most 19 fametszeten át nagyon meg tudta velünk éreztetni.” Amikor pedig ez a Buday-kötet is elnyeri a Magyar Bibliofil Társaság kitüntetését, az örömhírt Debreczeni László közli az erdélyi olvasókkal. A művész egyre nagyobb nyugati ismertségére és elismerésére utalva megjósolta: Buday „még sok-sok elismerést fog szerezni”. „Magának is, de nekünk is!”

Pár évvel később a „süllyedő népi élet utolsó üzenetéről” értekezett a *Székely népballadák* második kiadása kapcsán. Ez a kiadás – az angol nyelvűt követően – már az 1937-es párizsi világiállításra készült. Még Debreczeni sem sejtette, hogy a világiállítás nagydíja lesz a válasz a székely balladáskönyv züzenetére.

IV.

A Buday György és Kolozsvár című kötet szerkesztése során derült fény arra, hogy jószerint még feltárásra és árnyalt bemutatásra várnak Buday londoni évtizedei: letelepedésének körülményei és szerepe az Angliai Magyar Tanácsban; magyar állampolgárságának elvesztése 1941-ben; a Londoni Magyar Intézet élén végzett munkája; a Rákosi kitervelte per története; rádiós tevékenysége; 1956 utáni belső emigrációja és művészetének kiteljesülése.

Az elszakadottak sorsa. Ahogy ezt Poszler György megrajzolja. „Felidézgetem magamban Buday kolozsvári létének fő színhelyeit. A Kőkert utcába a Jókai utcán indulok. A Szentgyörgy téren át a Trefort utcába, és a végén fordulok jobbra. A Menza mellett a temető főbejárata felé menet halad el azt utas. A Bástyá utca pedig az Óvárban, a Karolina térről mindjárt balra. Hogy a Farkas utcáról most ne is essék szó. Vagyis legfeljebb fél óra járásra vannak egymástól a legfőbb színhelyek.

Vajon hol lett volna a Solveig-ház? Nem találok a könyvben a helyét pontosan. A címlap grafikája a Farkas utcát sejteti. A kollégium, a templom és a tanári lakások háromszögét. De a hely konkrétan a Jancsó-levelezésből is hiányzik. A kötet érzelmi-gondolati középpontjából.

A gyönyörű és szomorú barátság krónikája. A barátság példázata. Ott a címlapon a kollégium. Ahol a barátság elindul. Azután az egyik felröppen. És sohasem tér vissza. Azután a másik ott marad. És sohasem megy el.

Most már jobban értem az életművét és a sorsát is.”

